

Annales

Instituti

Archaeologici

VIII - 2012

Godišnjak

*Instituta za
arheologiju*

Nakladnik/Publisher

INSTITUT ZA ARHEOLOGIJU
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

Adresa uredništva/Adress of the editor's office

Institut za arheologiju/Institute of Archaeology
HR-10000 Zagreb, Ulica Ljudevita Gaja 32
Telefon/phone 385 (0) 1 6150250
Fax 385 (0) 1 6055806
e-mail: iarh@iarh.hr
<http://www.iarh.hr>

Glavni i odgovorni urednik/Editor in chief

Željko Tomičić

Izvršni urednik/Desk editor

Kristina Jelinčić Vučković
Kristina Turkalj

Tehnički urednik/Technical editor

Kristina Jelinčić Vučković
Kristina Turkalj

Izdavački savjet/Editorial committee

Vlasta Begović, Marko Dizdar, Dunja Glogović, Snježana Karavanić, Goranka Lipovac Vrkljan, Branka Migotti, Kornelija Minichreiter, Ante Rendić Miočević, Tajana Sekelj Ivančan, Tihomila Težak Gregl, Željko Tomičić, Ante Uglešić

Prijevod na engleski/English translation

Suzana Čule

Lektura/Language editor

Renata Draženović (hrvatski jezik/Croatian)
Suzana Čule (engleski jezik/English)

Dizajn/Design

REBER DESIGN

Korektura/Proofreaders

Kristina Jelinčić Vučković
Kristina Turkalj

Računalni slog/Layout

Hrvoje Jambrek

Tisak/Printed by

ZRINSKI d. d., Čakovec

Naklada/Circulation

600 primjeraka/ Copies

©Institut of archaeology, Zagreb 2012.

SADRŽAJ

Arheološka istraživanja

- 9** **Daria Ložnjak Dizdar**
Mirela Hutinec
Sotin, probna arheološka istraživanja 2011. godine
- 14** **Marko Dizdar**
Terenski pregled i probna iskopavanja na izgradnji obilaznice Vinkovci zapad – Mirkovci
- 18** **Kornelija Minichreiter**
Slavonski Brod, Galovo, arheološka istraživanja 2011.
- 23** **Tatjana Tkalčec**
Arheološka istraživanja nalazišta Crkvari - crkva sv. Lovre 2011. godine
- 29** **Daria Ložnjak Dizdar**
Hrvoje Potrebica
Marko Dizdar
Probna istraživanja kasnobrončanodobnog groblja Migalovci – Vivodine
- 33** **Marko Dizdar**
Hrvoje Potrebica
Probna istraživanja u Malom Bilaču 2011. godine
- 37** **Saša Kovačević**
Nova Bukovica Sjenjak 2011.
- 41** **Marko Dizdar**
Hrvoje Potrebica
Pokusna istraživanja visinskog prapovijesnog naselja na Plišu kod Velike
- 46** **Marko Dizdar**
Rezultati istraživanja groblja latenske kulture Zvonimirovo – Veliko polje u 2011. godini
- 52** **Siniša Krznar**
Torčec – Cirkvišće, arheološko istraživanje 2011. godine
- 58** **Juraj Belaj**
Filomena Sirovica
Arheološka istraživanja crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Gori od 2008. do 2011. godine
- 63** **Daria Ložnjak Dizdar**
Zaštitna istraživanja nalazišta AN 5 Poljana Križevačka 2 na trasi autoceste A12 Sv. Helena – GP Gola

CONTENTS

Archaeological Excavations

- 9** **Daria Ložnjak Dizdar**
Mirela Hutinec
Sotin, trial archaeological excavations 2011
- 14** **Marko Dizdar**
Field survey and trial excavations on the area of the construction of the Vinkovci zapad - Mirkovci bypass
- 18** **Kornelija Minichreiter**
Slavonski Brod, Galovo, Archaeological Research 2011
- 23** **Tatjana Tkalčec**
Archaeological research of the site Crkvari - St. Lawrence Church in 2011
- 29** **Daria Ložnjak Dizdar**
Hrvoje Potrebica
Marko Dizdar
Trial excavations of the Late Bronze Age cemetery Migalovci – Vivodine
- 33** **Marko Dizdar**
Hrvoje Potrebica
Trial excavations in Mali Bilač 2011
- 37** **Saša Kovačević**
Nova Bukovica Sjenjak 2011
- 41** **Marko Dizdar**
Hrvoje Potrebica
Trial Excavation of prehistoric hilltop settlement on Pliš near Velika
- 46** **Marko Dizdar**
The results of the research of the La Tène culture cemetery Zvonimirovo – Veliko Polje in 2011
- 52** **Siniša Krznar**
Torčec – Cirkvišće, archaeological research 2011
- 58** **Juraj Belaj**
Filomena Sirovica
Archaeological excavations of the church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary in Gora during the period from 2008 until 2011
- 63** **Daria Ložnjak Dizdar**
Rescue excavations of the site AN 5 Poljana Križevačka 2 on the route of the highway A12 St. Helena – GP Gola

69 **Snježana Karavanić**
Andreja Kudelić
Filomena Sirovica

Rezultati četvrte sezone arheoloških iskopavanja na lokalitetu Kalnik-Igrišće

74 **Marina Ugarković**
Ivančica Schrunck
Vlasta Begović
Marinko Petrić

Hvar, otok Sv. Klement, uvala Soline, arheološka istraživanja 2011.

79 **Kornelija Minichreiter**
Zorko Marković

Donji Vukojevac, sjever – zaštitna arheološka istraživanja na trasi autoceste Zagreb – Sisak

85 **Marko Dizdar**
Asja Tonc

Zaštitna istraživanja nalazišta AN 6 Gornji Vukojevac na trasi auto-ceste Zagreb – Sisak u 2011. godini

90 **Juraj Belaj**
Filomena Sirovica

Arheološka istraživanja na lokalitetu Stari grad u Ivanju 2011.

95 **Tatjana Tkalčec**

Konzervatorski radovi na burgu Vrbovcu u Klenovcu Humskom 2011. godine

98 **Goranka Lipovac Vrklijan**
Ana Konestra

Crikvenica – *Ad turres*, prošlogodišnja terenska istraživanja 2011. godine, projekt eksperimentalne arheologije i novi nalazi distribucije crikveničkih keramičarskih proizvoda

103 **Bartul Šiljeg**
Vladimir Kovačić
Ana Konestra

Arheološko-konzervatorska istraživanja lokaliteta Stancija Blek kod Tara u 2011. g.

69 **Snježana Karavanić**
Andreja Kudelić
Filomena Sirovica

The results of the fourth season of archaeological research at Kalnik-Igrišće site

74 **Marina Ugarković**
Ivančica Schrunck
Vlasta Begović
Marinko Petrić

Hvar, Island of Sv. Klement, Soline Bay, Archaeological Excavations 2011

79 **Kornelija Minichreiter**
Zorko Marković

Donji Vukojevac, north - rescue archaeological excavations on the Zagreb - Sisak highway

85 **Marko Dizdar**
Asja Tonc

Rescue excavations of AN 6 Gornji Vukojevac site on the Zagreb – Sisak highway route during 2011

90 **Juraj Belaj**
Filomena Sirovica

Archaeological excavations at the Stari Grad site, Ivanec, 2011

95 **Tatjana Tkalčec**

Conservation works on the Vrbovec castle, Klenovec Humski in 2011

98 **Goranka Lipovac Vrklijan**
Ana Konestra

Crikvenica - Ad turres, 2011 field research, experimental archaeology project and a new evidence of the distribution of ceramic products from Crikvenica

103 **Bartul Šiljeg**
Vladimir Kovačić
Ana Konestra

Archaeological and conservation research of the Stancija Blek site near Tar in 2011

Terenski pregledi

108 **Zorko Marković**
Mirjana Paušak

Terenski pregled arheoloških lokaliteta u Valpovštini 2011.

111 **Zorko Marković**
Danimirka Podunavac
Jasna Jurković

Rezultati rekognosciranja arheoloških terena oko Našica 2011. godine

115 **Tatjana Tkalčec**

Rekognosciranje srednjovjekovnih gradišta na području bilogorskog kraja i Zapadne Slavonije 2011. g.

129 **Hrvoje Kalafatić**

Terenski pregled na prostoru izgradnje vodocrpilišta "OSEKOVO"

133 **Hrvoje Kalafatić**

Terenski pregled na trasi izgradnje sjeverne zaobilaznice mjesta Prelog u Međimurju

137 **Asja Tonc**

Terenski pregled područja izgradnje nove obilaznice grada Zagreba

Field Surveys

108 **Zorko Marković**
Mirjana Paušak

Archaeological Field Survey of sites in the Valpovo Area in 2011

111 **Zorko Marković**
Danimirka Podunavac
Jasna Jurković

Results of Archaeological Field Survey of the Našice Area in 2011

115 **Tatjana Tkalčec**

Field survey of the mediaeval earthen fortifications in Bilogora region and the Western Slavonia during 2011

129 **Hrvoje Kalafatić**

Field survey of the Osekovo water wells construction area

133 **Hrvoje Kalafatić**

Field Survey on the route of the construction of the northern bypass of Prelog in Međimurje

137 **Asja Tonc**

Field survey of the area of the construction of the new Zagreb bypass

Eksperimentalna arheologija

145 Andreja Kudelić

Eksperimentalno testiranje prapovijesne arheološke tvorevine i rezultati pečenja keramike na otvorenoj vatri

**149 Goranka Lipovac Vrkljan
Bartul Šiljeg
Ivana Ožanić Roguljić
Ana Konestra**

Eksperimentalna arheologija - gradnja replike rimske keramičarske peći u Crikvenici

155 Ivana Ožanić Roguljić

Povijesno - arheološke manifestacije (Rimska noć u Naroni, Dani Dioklecijana)

Experimental archaeology

145 Andreja Kudelić

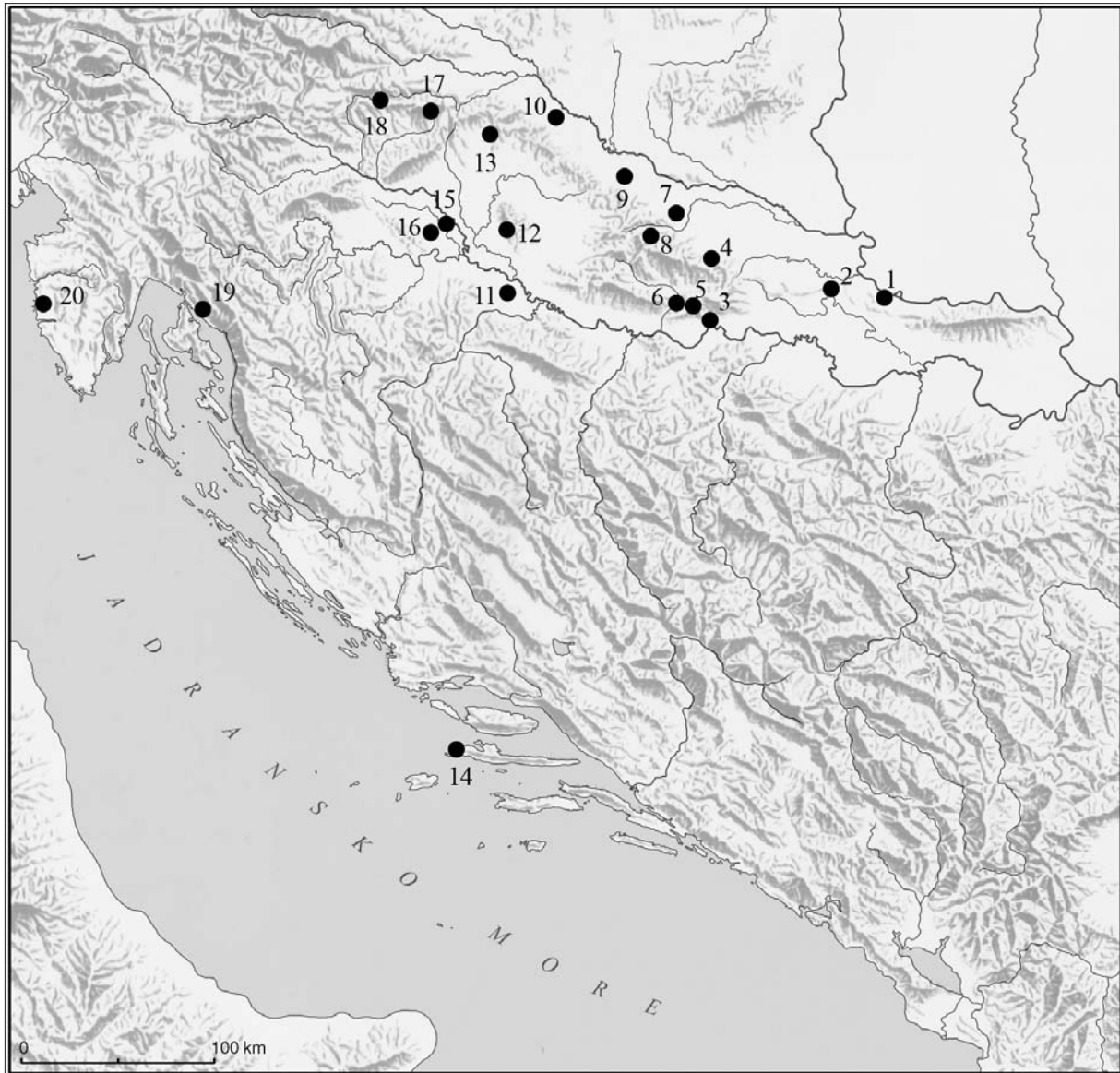
Experimental testing of prehistoric archaeological features and the results of firing pottery on an open fire

**149 Goranka Lipovac Vrkljan
Bartul Šiljeg
Ivana Ožanić Roguljić
Ana Konestra**

Experimental Archaeology - a replica of a Roman pottery kiln

155 Ivana Ožanić Roguljić

Historical - archaeological manifestations (Roman night in Naronia, Diocletian Days)

1. Sotin
2. Vinkovci zapad – Mirkovci
3. Slavonski Brod Galovo
4. Crkvari
5. Migalovci-Vivodine
6. Mali Bilač
7. Nova Bukovica Sjenjak
8. Pliš kod Velike
9. Zvonimirovo – Veliko polje
10. Torčec-Crikvišće
11. Gora
12. AN 5 Poljana Križevačka
13. Kalnik-Igrišće
14. Sv. Klement – Soline
15. Donji Vukojevac
16. AN 6 Gornji Vukojevac
17. Ivanec Stari Grad
18. Klenovec Humski-Plemićki grad Vrbovec
19. Crikvenica – Igralište
20. Stancija Blek-Tar

Arheološka istraživanja na lokalitetu Stari grad u Ivancu godine 2011.

Archaeological excavations at the Stari Grad site, Ivanec, 2011

Juraj Belaj
Filomena Sirovica

Primljeno/Received: 14.02.2012.
Prihvaćeno/Accepted: 28.02.2012.

Tijekom ovogodišnje arheološke kampanje u centru Ivanca na položaju Stari grad završeno je istraživanje nekih ranije započetih sektora, a otvorene su i neke nove sonde. Sjeverno od broda gotičke crkve istraženi su posljednji grobovi te pojedini i od njih stariji ukopi. Dokumentirani su i uklonjeni kulturni slojevi – srednjovjekovni i rimski – iz kojih su ponovno prikupljeni nalazi keramike i kućnoga lijepa. Istočno od sjeverne kule je do kraja istražen i posljednji sloj koji je sprečavao osipavanje padina jarka. Zapadno od sjeverne kule je otkriven čitav kompleks novovjekovnih zidova i drugih struktura zapunjenih obiljem materijala, prvenstveno ulomcima keramičkih posuda i pećnjaka. Postoji mogućnost da su te duboko ukopane strukture u potpunosti poništile pretpostavljeni temelj pročelja romaničke crkve. Započeta su i istraživanja Obrambenoga zida; sjeverno uz njega otvorena je dva metra široka sonda koja osim materijala preostalog iza stanovnika staroga grada donosi i spoznaje o intenzivnoj novovjekovnoj graditeljskoj aktivnosti.

Ključne riječi: Ivanec, Stari grad, srednji vijek, novi vijek, obrambena arhitektura, srednjovjekovno groblje
Keywords: Ivanec, Stari Grad, Middle Ages, Modern Era, defensive architecture, medieval cemetery

Institut za arheologiju je u razdoblju od 23. svibnja do 11. lipnja 2011. godine obavio desetu fazu arheoloških istraživanja na lokalitetu Stari grad u Ivancu.¹ Nastavak je to istraživanja koja IARH provodi od 1998. godine.² I do ovogodišnjih je trojednih istraživanja došlo na poticaj grada Ivanca.

Ove je godine, prvenstveno, nastavljeno istraživanje ranije započetih sektora (*Sjeverno od broda gotičke crkve i Istočno od sjeverne kule*), koji zbog smanjenog intenziteta istraživanja nisu bili do kraja istraženi u prethodnim kampanjama (Belaj, Sirovica 2011). Započeto je istraživanje obrambenoga zida u segmentu između središnje sjeverne četvrtaste kule i sjeveroistočne polukružne kule te prostor *Zapadno od sjeverne kule* gdje se pretpostavljaju arhitektonski ostaci broda romaničke crkve – objekta pronađenog istraživanjima provedenim 2009. godine (Belaj, Sirovica 2010) na prostoru *Sjeverne kule*. Područje istraživanja razlikovalo se od planiranoga zbog novonastalih okolnosti, prvenstveno zbog bitnoga smanjenja financijskih sredstva namijenjenih istraživanju, ali i zbog iznimnih značajki objekta pronađenoga u sjevernoj kuli tijekom prošlogodišnje kampanje – romaničke crkve.

Sjeverno od broda gotičke crkve

Tijekom ovogodišnje kampanje provedena je završna faza istraživanja na prostoru sektora *Sjeverno od broda gotičke crkve* gdje je istraženo sedam grobova (grobovi 297, 298, 299, 300, 301, 303 i 304). Riječ je o grobovima koji, okvirno, pripadaju

starijim fazama ukopavanja na ovom prostoru (starijoj srednjoj fazi i najstarijoj fazi ukopavanja), tj. groblju prijašnjim istraživanjima utvrđene vjerojatno romaničke crkve. Izuzetak je grob 298 koji vjerojatno pripada mlađoj srednjoj fazi ukopavanja. Riječ je o grobovima pet odraslih osoba i jednog djeteta te jednom djelomično istraženom grobu unutra kojeg su utvrđeni samo ostaci kosturnice smješteni uz sjeverni rub ukopa dok je ostatak groba većinom uništen ukopom za veliku bazu smještenu južno od sjeverne kule.

Ukupno je na području sektora *Sjeverno od broda*, u razdoblju od 2008. do 2011. godine, istraženo 55 grobova koji su na temelju njihovih međusobnih odnosa te tijekom prijašnjih istraživanja ustanovljenih razlika između pojedinih faza ukopavanja kronološki razvrstani u tri skupine. Na žalost, zbog oskudnijih stratigrafskih odnosa među grobovima, što je dijelom posljedica slabijeg intenziteta pokopavanja u odnosu na grobne ukope unutar crkve, a dijelom posljedica prekinutih odnosa uzrokovanih mlađim građevinskim intervencijama na ovom prostoru, nije uvijek bilo moguće precizno razvrstati sve nađene grobove.

Ipak, svi su istraženi grobovi barem okvirno smješteni u ranijim istraživanjima utvrđene faze ukopavanja pa je tako njih 16 smješteno u mlađu fazu ukopavanja na prostoru lokaliteta. Ovaj horizont karakterizira sahranjivanje pokojnika s rukama prekrizanim na prsima ili trbuhu koje se bez iznimke (kad je to bilo moguće ustanoviti ovisno o očuvanosti kostura) javlja i kod ovdje spomenutih grobova. Također je primijećena i prisutnost pojasnih predica u mnogim grobovima mlađeg horizonta ukopavanja kao i prisutnost čavala i drugih ostataka i tragova lijesa. Zanimljivo je da u usporedbi s grobovima otkrivenim unutar broda gotičke crkve sv. Ivana, niti jedan grob istražen sjeverno uz crkveni brod nije imao tragove lijesa. Tako ovoj fazi ukopavanja pripadaju grobovi 177, 182, 184, 186, 187, 193, 195,

1 Arheološka istraživanja vodio je dr. sc. Juraj Belaj, znanstveni suradnik Instituta za arheologiju, zamjenica voditelja bila je dipl. arheol. Filomena Sirovica. U istraživanjima su sudjelovali i dipl. arheol. Domagoj Anđel, Ina Divac, Jelena Ivanišević i Ivančica Peharda. Za fizičke poslove bilo je angažirano četvero radnika.

2 Opširnije vidjeti u ranijim brojevima ovoga časopisa, sažeti prikaz u Belaj 2008.

Sl. 1 Ostaci crnog i smeđeg kulturnog sloja ustanovljeni u zapadnom dijelu sektora Sjeverno od broda (snimila: F. Sirovica).

Fig. 1 The remains of black and brown cultural layers established in the North of the nave western sector (photo by: F. Sirovica).

198, 200, 201, 205, 242, 283, 285 i 287 te možda i dvojni grob 239 u kojem je odrasla osoba sahranjena zajedno sa starijim djetetom.

Pomoću odnosa između grobova i tijekom prijašnjih istraživanja ustanovljenih karakteristika pokušalo se utvrditi i srednju fazu ukopavanja kojoj je pripisano 18 grobova istraženih na području sektora *Sjeverno od broda*. Ukopi ovih grobova bez iznimke prate os gotičke crkve sv. Ivana, a značajka ove faze je i sahranjivanje pokojnika s rukama položenim uz tijelo. Iznimka je grob 250 gdje je pokojnik nađen s lijevom rukom svinutom u laktu te šakom smještenom uz lijevo rame. U grobovima ove faze ne nalazimo ostatke ljesova što može biti posljedica potpunog raspadanja drveta, ali i nalazi čavala su iznimno rijetki, nađena su ukupno tri čavala, i to u zapunama grobova 197 i 202.

Srednjoj fazi pripadali bi grobovi 197, 199, 208, 222, 229, 247, 250, 251, 286, 288, 290 i 291. Ovoj je fazi pripisan i grob 202 gdje je pokojnik nađen duboko ukopan ispod kamene ploče s uklesanim križem (Krznar et al. 2010), te grobovi 209, 213, 218 i 293 koji nisu imali jasne stratigrafske odnose s drugim grobovima, ali ih karakteriziraju za ovu fazu ukopavanja utvrđene značajke. Od grobova istraženih tijekom 2011. godine ovoj je fazi pripisan samo grob 298 ustanovljen nakon uklanjanja velike kamene baze SJ 884 smještene ispred ulaza u sjevernu kulu staroga grada. Ukop za bazu presjekao je vrh groba 298 te je on samo djelomično očuvan.

Već je tijekom prijašnjih istraživanja primijećeno da posebnu pozornost treba obratiti na grobove koji ne prate orijentaciju gotičke crkve sv. Ivana, a nemaju karakteristike najstarijih grobova otkrivenih na nalazištu koje obično prate ili obloge od kamena ili nalazi bjelobrdске kulture. Ove grobove, koje pripisujemo starijoj srednjoj fazi, vjerojatno treba vezati uz groblje novootkrivene, romaničke crkve, a time i samu fazu smatrati ne starijom srednjom fazom već kasnijom varijantom starije faze. Na osnovi stratigrafskih odnosa te orijentacije sjeverozapad-jugoistok ovoj su fazi već tijekom prijašnjih istraživanja pripisani grobovi 196, 203, 207, 217, 280, 289, 292, 294, 295 i 296, a tijekom ovogodišnje kampanje grobovi 297 i 304, ukupno njih

12. Zanimljivost koja je već prijašnjih godina primijećena među nalazima iz nekih od ovih grobova je pojava životinjskih zubi koji se relativno često javljaju kao prilog uz pokojnika.

Na području sektora *Sjeverno od broda* životinjski su zubi kao prilog uz pokojnika nađeni u grobovima 196 i 292 dok su u zapuni manjeg ukopa iznad dječjeg groba 289 nađena dva zuba od kojih je jedan perforiran te je sasvim očito bio privjesak. U grobovima ove faze nalazimo i drugačije nalaze pa su tako uz lijevu nadlakticu pokojnika iz groba 196 nađeni fragmenti srebrne raskucane trake, uz lijevo stopalo pokojnika iz groba 207 nađen je ulomak možda manje željezne predice, dok su na prstima desne ruke pokojnika iz groba 217 nađena dva srebrna prstena.

Tijekom prijašnjih istraživanja najstarijoj su fazi ukopavanja pripisani grobovi 206, 224, 232, 255 i 278 dok su od grobova istraženih 2011. godine ovoj fazi pridodani grobovi 300, 301 i 303 te možda i grob 299 kojega ne karakteriziraju jasna obilježja ove faze, pojava obloge od kamena ili nalazi bjelobrdске kulture, ali je ustanovljen neposredno ispod ukopa groba 292 pripisanog starijoj srednjoj fazi.

Od specifičnih karakteristika najstarije faze ukopavanja grob 300 je obilježen oblogom od oblog kamena poslaganom oko glave i trupa pokojnika. Kako je ustanovljen ispod prije spomenutog ukopa za bazu SJ 884, vjerojatno bi ga trebalo izjednačiti s grobom 255 u kojem su 2009. godine istražene noge pokojnika tada, zbog nedostatka jasnih stratigrafskih odnosa, vjerojatno krivo pripisanoga srednjoj fazi ukopavanja. Zanimljivo je da oko nogu kamenje nije nađeno te se čini kao da je u ovom grobu obloga postavljena samo oko gornjeg, zapadnog dijela ukopa. Posebnu pojavu predstavlja i kamenje pronađeno u ukopu groba 301 gdje su ispod glave pokojnika nađene dvije veće brončane karike. U tom je grobu iznad glave i ispod stopala pokojnika postavljeno tek par komada oblog kamena koje vjerojatno predstavlja poseban vid tradicije oblaganja grobova. Ovoj je fazi pripisan i grob 303 u kojem obloga kao ni nalazi iz razdoblja bjelobrdске kulture nisu nađeni, no presječen je ukopom groba 301 te položajem jasno prati smjer pružanja romaničke crkve. Grob 301 je svojom istočnom stranom presjekao i

Sl. 2 Sektor Zapadno od sjeverne kule tijekom istraživanja (snimila: F. Sirovica).

Fig. 2 Sector West of the North tower during the excavations (photo by: F. Sirovica).

SJ 2195 (zapuna ukopa SJ 2200) ispod koje je također nađeno više komada oblog kamenja koje možda predstavlja ostatak presječnog groba s oblogom kojem možda pripadaju i kosti odrasle osobe koje su činile kosturnicu smještenu oko nogu pokojnika iz groba 301. Zanimljivo je da su svi pokojnici u spomenutim grobovima položeni na leđa u smjeru otprilike sjeverozapad-jugoistok s glavom na sjeverozapadu, dok im je jedna ruka položena uz tijelo, a druga ispod ili iznad zdjelice.

Usprkos velikom broju grobova ukopanih na području sektora *Sjeverno od broda*, na ovom su prostoru utvrđeni i istraženi ostaci triju većih, kružnih ukopa (već je u prošlogodišnjoj kampanji bio pronađen jedan), promjera oko 40 cm. Riječ je o ukopima starijim od istraženih grobova, a mlađim od crnog srednjovjekovnog kulturnoga sloja u kojega su bili ukopani. Vjerojatno predstavljaju tragove neke od groblja (a time vjerojatno i od svih istraženih crkava) starije drvene arhitekture. Oblik, kao i namjena ove arhitekture, za sada se na žalost ne mogu utvrditi jer je prostor na kojem se ustanovljeni ukopi javljaju intenzivno iskorištavan u kasnijim razdobljima, s jedne strane kao groblje, a s druge kao prostor izgradnje arhitektonskih elemenata staroga grada.

Manji broj keramičkih ulomaka nađen je u zapunama grobova i drugim zapunama istraženim u sektoru. Prikupljeni su mnogi uzorci ugljena, kao i uzorci zemlje iz svih istraženih zapuna i slojeva, dok su ostaci crnog i smeđeg sloja prikupljeni u cijelosti.

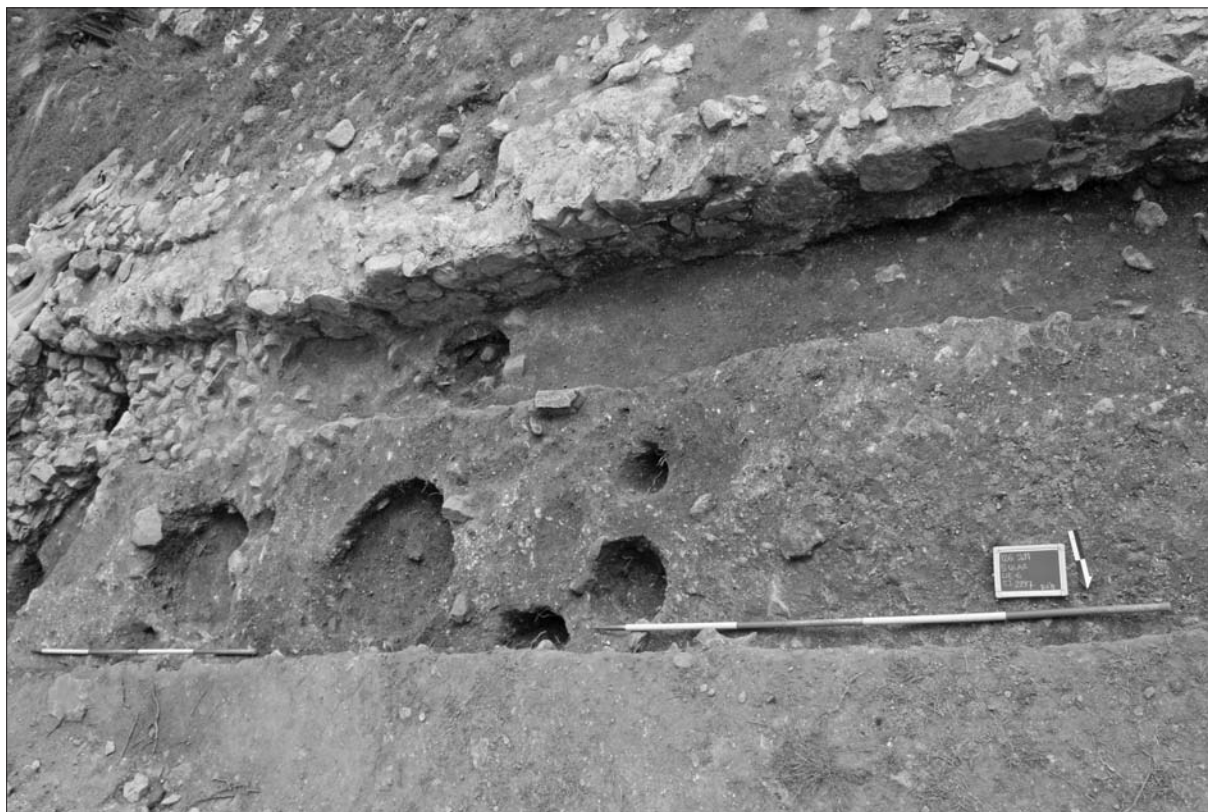
Unatoč spomenutoj izrazitoj aktivnosti utvrđenoj na ovom prostoru i ovogodišnjim su istraživanjima definirani ostaci izrazito masnih i kompaktnih kulturnih slojeva: crnog, srednjovjekovnog te smeđeg, rimskog sloja. U oba je sloja pronađeno nešto karakteristične srednjovjekovne, odnosno antičke keramike te ostaci kućnoga lijepa.

Istočno od sjeverne kule

U sondi u kojoj je u prošloj kampanji istražen segment velikog obrambenog jarka, ove je godine preostalo dokumentirati i ukloniti posljednje slojeve gline kojima je padina jarka

bila obložena. Vjerojatno je ta glina poslužila konstruktorima jarka da spriječe osipavanje padina jarka, koji je bio ukopan u pješčano-šljunkovitu, samim time sipljivu zdravicu. Pri tome su ustanovljeni te uklonjeni i ostaci slojeva koji su vjerojatno "curili" niz jarak prigodom njegove izrade, a čine ih slojevi sivo-žutoga pijeska i masnih smeđih i crnih glina te velikog kamenja. Riječ je vjerojatno o osipavanju slojeva u koje je jarak ukopan, prvenstveno o zdravici, te o crnom i smeđem kulturnom sloju, ali i sloju urušenja istočnog zida apside romaničke crkve. Ovaj je zid, radi kojeg je i pokrenuto istraživanje ovog prostora, na žalost ostao samo djelomično očuvan jer je sa sjeverne strane presječen ukopom jarka.

U istraživanjima sektora *Istočno od sjeverne kule* utvrđeno je da jarak predstavlja za sada najstariji poznati element obrambenog sustava staroga grada. Nakon što je bio iskopan, padine i dno jarka bile su obložene debelim slojem gline. Samo zapunjavanje jarka podijeljeno je u tri faze gdje početak zapunjavanja predstavlja manji broj zapuna koje se na padinama i dnu jarka vjerojatno talože u vrijeme njegove upotrebe. Riječ je o zapunama presječnicima ukopom za istočni zid sjeverne kule koje nikad nisu uklonjene jer jarak nakon izgradnje sjeverne kule, koja predstavlja novi element fortifikacijske arhitekture i obrambenog sustava staroga grada, vjerojatno gubi svoju punu funkciju. Ipak, još uvijek se ne može tvrditi da njegova upotreba u potpunosti prestaje u ovom trenutku. Naime, nakon izgradnje sjeverne kule započinje tzv. srednja faza zapunjavanja, određena pojavom većih kružnih ukopa (promjera 50 do 150 cm) koji su presjekli i neke zapune jarka koje nisu presječene ukopom za istočni zid sjeverne kule (čak i neke koje se nalaze iznad ovog ukopa) te vjerojatno svjedoče o nastavku korištenja samo djelomično zatrpavanja jarka. On možda, dakle, i dalje funkcionira istovremeno sa sjevernom kulom, ali možda već započinje razdoblje sustavnog zatrpavanja jarka, paralelno s izgradnjom vjerojatno drvene konstrukcije o kojoj nam svjedoče nađeni ukopi. Posljednja faza zapunjavanja jarka obilježena je njegovim sustavnim zatrpavanjem te konačnim poravnavanjem terena debelim slojem žute gline koji je istražen tijekom prošlogodišnjih istraživanja.

Sl. 3 Raznovrsni ukopi ustanovljeni sjeverno uz obrambeni zid staroga grada (snimila: F. Sirovica).

Fig. 3 Various burials established north of the defensive wall of Stari Grad (photo by: F. Sirovica).

Iako je vrijednost rezultata ovog istraživanja nepobitna, kao što je izrazit i njegov doprinos razumijevanju starijih faza obrambenog sustava staroga grada, pretpostavljeni je jarak, na žalost, presjekao strukturu uočenu tijekom prijašnjih istraživanja, a koja bi mogla predstavljati istočni zid svetišta novootkrivene crkve. Ipak, posljednji grob istražen na području ovog sektora (grob 302), zajedno s grobom 284 istraženim 2010. godine, jasno upućuje na razumijevanje funkcije ove strukture. U oba je slučaja riječ o grobovima odraslih osoba smještenim zapadno uz pretpostavljeni temelj istočnoga zida crkvene apside. Unatoč izrazito lošoj očuvanosti ovih grobova, većim dijelom presječnih ukopom za istočni zid sjeverne kule, može se reći da je riječ o ukopima unutar svetišta romaničke crkve, tj. o još jednoj potvrdi da je uistinu riječ o crkvenom objektu čije gabarite svi unutar njenih zidova ustanovljeni grobovi bez iznimke poštuju.

I unutar ovog sektora utvrđeni su ostaci crnog i smeđeg kulturnog sloja. Smješteni su južno uz jarak čijim su ukopom presječeni. Kako je utvrđeno da je riječ o do sada najcjelovitijem ostatku ovih najstarijih tragova ljudskog života na prostoru lokaliteta, čije granice sežu i izvan sektora, na prostor smješten uz obrambeni zid staroga grada (istraživanja kojeg su započeta ove godine), odlučeno je da se istraživanje ovih slojeva odgodi kako bi se kasnije omogućilo njihovo jedinstveno i što potpunije sagledavanje.

U ovome je sektoru nađen veći broj ulomaka neglaziranih keramičkih posuda (iz najstarijih zapuna jarka). Prikupljeni su mnogi uzorci ugljena, kao i uzorci zemlje iz svih istraženih zapuna i slojeva.

Obrambeni zid

Ove je godine započelo istraživanje obrambenog zida koji je svojedobno okruživao dvorište grada. Spajao je do sada otkrivene kule, a širok je bio 120 cm. Konstruiran je od dva paralelna, međusobno priljubljena zida: unutarnji, vezan žutom žbukom širok 45, a vanjski, vezan bijelom žbukom, 75 cm. Prema tragovima žbuke, čini se da je u vrijeme njegove gradnje hodna razina, kod ulaza u grad, bila oko 40 cm niža od današnje. Dno temelja, vidljivo s vanjske strane, nalazi se na oko 70

cm od današnje hodne razine. Nova sonda, dugačka oko 13,5 metara, a široka 2 m, otvorena je duž sjevernog segmenta ovog obrambenog zida, između sjeveroistočne (polukružne) i sjeverne (četvrtaste) kule, odnosno sonde istražene istočno uz nju. Istraživanje je započeto uklanjanjem humusnog sloja – odnosno, bliže zidu i uz polukružnu kulu – pjeskovite zapune plitkog iskopa iz prve kampanje istraživanja Staroga grada.

Također su definirani, dokumentirani i uklonjeni elementi koji pripadaju najmlađim fazama života u starom gradu. Riječ je prvenstveno o odljvnim kanalima izrađenim od oblutaka i djelomično od opeka, koji su pratili ulaz u sam grad. Uočen je i jedan recentni, uski (oko 30 cm) i plići ukop nepoznate namjene, koji se pružao tik uz obrambeni zid od zapada prema istoku do malo iza ulaza u grad. Ovaj je ukop presjekao spomenute odljevne kanale, kao i ispod njega ustanovljeni kanal iskopan za polaganje vodovodne cijevi. Riječ je o kanalu smještenom u zapadnome dijelu sonde. Dubok je 120, a širok 50 cm. Na njegovom dnu nalazi se željezna vodovodna cijev koja se iz smjera sjeveroistoka pružala prema jugozapadu i čiji je ukop svojedobno (relativno nedavno) "presjekao" brod gotičke crkve. Ustanovljeno je da se cijev tik sjeverno uz obrambeni zid račvala te je jedan krak odlazio prema zapadu, prema sjevernoj kuli (ranije istraženo). Kako se kanal dijelom nalazio ispod zapadnog odljvnog kanala kraj ulaza u grad, čini se da ga je i oštetio te su zbog toga u ovome segmentu obluci bili zamijenjeni opekama.

U profilu kanala za željeznu cijev opažen je i crni, srednjovjekovni sloj, koji se nastavlja na onaj iz sonde istočno od romaničke crkve (i sjeverne kule). On je ovdje izrazito debeo i nalazi se prilično visoko. Iznad njega je smješten sloj kamenja koji djeluje poput popločenja. Ovi slojevi nisu dirani jer je odlučeno pričekati da se otvori njihova veća površina radi uvida u cjelovitiju sliku.

Uz spomenute ukope i kanale ovogodišnjim je istraživanjem uklonjeno i nekoliko slojeva, prvenstveno recentni sloj prašnjave zemlje koji se nalazio odmah ispod humusa, a zatim i tanki glinasti sloj tamnosmeđe do crne boje. Ispod tog su se sloja pojavili tragovi većih okruglih jama te rupa za stupove promjera oko 30 do 50 cm. Dio ih je smješten uz obrambeni zid, a dio

podalje od njega. U većini je istraženih ukopa nađeno kamenje za podupiranje greda dok su u nekima grede dodatno poduprte glinom. Sudeći prema tragovima, grede su bile promjera 20-ak cm. Na ovom su prostoru istražena i dva velika, promjera oko 70 – 80 cm, ali plitka ukopa ispunjena zelenkastom glinom. Na žalost, zbog ograničenosti istražnog prostora, prava se namjena ovih ukopa za sada ne može utvrditi.

Istraživanje je na području ovog sektora završeno dokumentiranjem i djelomičnim uklanjanjem relativno debelog sloja žute gline obilježenog primjesama razmrvljene žbuke i opeke, količina koje se izrazito povećava u istočnim dijelovima ovoga sloja. Kako je sloj smješten blizu pretpostavljenog ruba obrambenog jarka, možda je riječ o sloju koji predstavlja poravnavanje terena nakon potpunog zatrpavanja jarka kakav je na prostoru *Istočno od sjeverne kule* istražen tijekom prošle godine. Tome u prilog govori i već na ovom prostoru uočen izrazito jasan pad terena prema sjeveru pa možemo pretpostaviti da ćemo budućim istraživanjima ustanoviti rub južne padine jarka i time dobiti jasniji uvid u njegov oblik i smjer njegovog pružanja.

U ovome je sektoru nađeno izrazito puno glaziranih te, nešto manje, neglaziranih ulomaka keramičkih posuda, kao i veća količina zeleno glaziranih pećnjaka. Nađeni su i brojni drugi tragovi nedavnog života u starome gradu poput ulomaka staklenih i porculanskih posuda, različitih željeznih predmeta (većinom čavala) kao i mnoštvo životinjskih kostiju.

Zapadno od sjeverne kule

Tijekom ovogodišnje kampanje nanovo su započeta i istraživanja na prostoru sektora *Zapadno od sjeverne kule* kako bi se utvrdilo postoje li i na ovom prostoru ostaci zapadne prostorije objekta djelomično istraženog unutar same sjeverne kule. Važnost istraživanja na ovom prostoru proizlazi iz činjenice da spomenuti objekt vjerojatno predstavlja romaničku crkvu, tj. ostatke najstarije arhitekture utvrđene istraživanjima na lokalitetu. Iako su tijekom 2010. godine pokušalo barem manjim dijelom istražiti ovaj prostor, istraživanja su se pokazala neostvarivim bez sječe visokih čempresa koji rastu na ovom prostoru, a čije je korijenje onemogućavalo dobivanje jasne arheološke situacije.

Istraživanja su provedena na prostoru dimenzija oko 5,5 x 4,3 m. Nakon uklanjanja nekoliko recentnih slojeva zemlje i šute na ovom su prostoru ustanovljeni ostaci recentnih graditeljskih zahvata koji pripadaju zadnjim fazama života u starom gradu.

Riječ je o ostacima recentnih struktura sagrađenih većinom od opeke među kojima se kao najmlađi i u potpunosti istraženi ističu kanalizacijskih odvod i kolektor. Unatoč intenzitetu recentnih graditeljskih intervencija, na spomenutom su prostoru utvrđeni i ostaci starije arhitekture čiju će namjenu otkriti buduća istraživanja. Riječ je o nekoliko zidova konstruiranih od kamenja povezanog žbukom, a presječenih spomenutim recentnim intervencijama iz čega, na osnovi dosadašnjih istraživanja možemo zaključiti samo to da u vrijeme izgradnje najmlađih utvrđenih objekata od opeka ustanovljena kamena arhitektura više nije bila u funkciji.

U ovoj je sondi također nađeno izrazito puno ulomaka glazirane i neglazirane keramike te veća količina zeleno glaziranih pećnjaka, zatim brojni ulomci staklenih i porculanskih posuda, različiti željezni predmeti (čavli, željezne pločice, žice, obruči itd.) kao i mnoštvo životinjskih kostiju.

Iako je dosadašnjim istraživanjem na prostoru sektora *Zapadno od sjeverne kule* utvrđeno da su arheološki ostaci na ovom prostoru prilično uništeni recentnim intervencijama, mjestimično su, većinom u profilima recentnih ukopa, i na ovom prostoru utvrđeni ostaci arheoloških slojeva. Daljnja će istraživanja ovih slojeva, kao i spomenute kamene arhitekture vjerojatno donijeti nove podatke o životu u ranijim fazama staroga grada kao i razdobljima koja su prethodila njegovoj izgradnji. Postoji, ipak, mogućnost da su duboko ukopani spomenuti recentni objekti u potpunosti poništili pretpostavljeni temelj pročelja romaničke crkve.

Zaključak

I ovogodišnja su arheološka istraživanja lokaliteta Stari grad, premda kratkotrajna, bila vrlo uspješna. Završeno je istraživanje nekih ranije započetih sektora. *Sjeverno od broda gotičke crkve* istraženi su posljednji grobovi te pojedini i od njih stariji ukopi. Dokumentirani su i uklonjeni i kulturni slojevi – srednjovjekovni i rimski – iz kojih su ponovno prikupljeni nalazi keramike i kućnoga lijepa. Do kraja je istražen i posljednji sloj u sondi *Istočno od sjeverne kule*, sloj koji je sprječavao osipavanje padina jarka. Započeta su i istraživanja u novim sektorima. *Zapadno od sjeverne kule* je, u iščekivanju ostataka pročelnoga zida romaničke crkve, otkriven čitav kompleks novovjekovnih zidova i drugih struktura zapunjenih obiljem materijala (prvenstveno ulomcima keramičkih posuda i pećnjaka). Započeta su i istraživanja *Obrambenoga zida*; sjeverno uz njega otvorena je dva metra široka sonda koja osim materijala preostalog iza stanovnika staroga grada donosi i spoznaje o intenzivnoj novovjekovnoj graditeljskoj aktivnosti. U profilu ispražnjenog recentnog kanala uočava se debeli crni kulturni sloj – ostatak srednjovjekovnoga naselja čije istraživanje nas čeka iduće godine. I ova je kampanja Stari grad primakla još bliže zacrtanom cilju: prezentaciji najzanimljivijih arhitektonskih ostataka, a time i prikazu izuzetne slojevitosti života na lokalitetu u srcu grada Ivanca.

Literatura

- Belaj, J. 2008, *Ivanec kroz slojeve prošlosti. Deset godina arheoloških istraživanja u Ivancu*, Grad Ivanec & Mini-print-Logo, Ivanec.
- Belaj, J., Sirovica, F. 2010, Arheološka istraživanja na lokalitetu Stari grad u Ivancu 2009., *Annales Instituti Archaeologici*, VI, 59–63.
- Belaj, J., Sirovica, F. 2011, Arheološka istraživanja na lokalitetu Stari grad u Ivancu godine 2010., *Annales Instituti Archaeologici*, VII, 65–69.
- Krznar, S., Belaj, J., Bedić, Ž. 2010, Prilog poznavanju nasilja u kasno-srednjovjekovnom Ivancu (grobovi 202 i 204) / A Contribution to the Knowledge of Violence in the Late Middle Ages in Ivanec (Graves 202 and 204), *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, Vol. 27, 225–240.

Summary

In the period between May 23, 2011 and June 11, 2011 the tenth stage of the archaeological excavations at the site Stari Grad in Ivanec was conducted by the Institute of Archaeology. On this occasion, the research of some previously opened sectors was finished, and few new probes were opened. The graves found north of the nave of the Gothic church were explored as well as some of the older burials. In total, so far, 55 graves were explored in the sector north of the nave; based on their mutual relations and the difference established between the individual phases of burials they were chronologically divided into three groups. Cultural layers have been documented and removed - black, medieval, and brown, Roman - from which pieces of pottery and daub were collected. The remains of three large circular cut with the diameter of cca 40 cm, older than the graves excavated earlier and younger than the Medieval cultural layer, were established and excavated - they probably represent traces of an older wooden architecture.

East of the Northern tower the last layer which prevented the ditch slopes from drifting was excavated. West of the Northern tower a complex of Modern Era walls and other structures filled with abundance of material, primarily fragments of ceramic vessels and tiles, was discovered. There is a possibility that these deeply buried structures completely annihilated the foundation of an assumed facade of a Romanesque church. The exploration of the defensive wall was also undertaken. Along its northern face a two meters wide probe was open which, together with the material left behind by the inhabitants of Stari Grad, provides an insight into an intense architectural activity during the Modern Era. This year's campaign brought Stari Grad even closer to our goal: the presentation of the most interesting architectural remains, and display of an exceptional complexity of life at the site in the very heart of the city of Ivanec.